

Zastępca Prezydenta
Miasta Poznania

Znak sprawy: Or-II.0003.1.447.2017

131117-2753

Pan
Andrzej Rataj
Radny Miasta Poznania

Poznań, *13. 11.* 2017 r.

Szanowny Panie Radny,

odpowiadając na otrzymaną za pośrednictwem Przewodniczącego Rady Miasta pismem z dnia 30 października 2017 r. i przekazaną mi przez Prezydenta Miasta do rozpatrzenia interpelację Pana Radnego w sprawie upamiętnienia nieistniejących obecnie cmentarzy na terenie Poznania, uprzejmie informuję:

Ad.1. "W jakich miejscach w Poznaniu znajdowały się - według wiedzy jednostek miejskich - nieistniejące obecnie cmentarze, a także do jakich kościołów lub związków wyznaniowych należały te cmentarze?"

Do połowy XX wieku w Poznaniu oraz sąsiadujących wsiach, sukcesywnie włączanych w granice miasta, funkcjonowały małe cmentarze wyznaniowe. Wynikało to ze specyfiki miasta (pierścień fortyfikacji) oraz sposobu zarządzania, które wpłynęły na to, że w Poznaniu inaczej niż np. we Lwowie (Cmentarz Łyczakowski - założony w 1786 r.) w Warszawie (Cmentarz Powązkowski - założony w 1790 r.) i Krakowie (Cmentarz Rakowicki - założony w 1803 r.), nie powstały wielkie nekropolie.

Jak wynika z wpisów w Księdze Adresowej Miasta Stołecznego Poznania z 1933 r. w Poznaniu oprócz istniejących do dziś cmentarzy funkcjonowały również: Cmentarz Ewangelicki przy ul. Rolnej 9, Cmentarz Par. Ewangelickiej Św. Krzyża przy ul. Towarowej, Cmentarz Par. M. Magdaleny przy ul. Rektora Święcickiego, Cmentarz Świętomarciński przy ul. Bukowskiej 10, Cmentarz Par. Św. Marcina przy ul. Towarowej, Cmentarz Par. Św. Rocha przy ul. Świętojańskiej, Cmentarz Par. Św. Wojciecha przy ul. Obornickiej oraz Cmentarz Żydowski przy ul. Marszałka Focha.

Ponadto, po analizie różnych źródeł historycznych, planów miasta oraz innych źródeł można stwierdzić, że na przestrzeni wieków, na terenie dzisiejszego Poznania oprócz tych „czynnych” i znanych istniały także następujące cmentarze:

I. Cmentarze katolickie:

1. **Cmentarz archikatedralny** - przy bazylice archikatedralnej św. Piotra i św. Pawła znajdowało się kilka cmentarzy, które od lat są przedmiotem zainteresowań archeologów.
2. **Cmentarz przy kościele pw. Najświętszej Marii Panny** - niewielki cmentarz, na którym chowano zmarłych od XV do XVIII wieku.
3. **Cmentarz parafii św. Barbary na Chwaliszewie** - został założony w połowie XV wieku
4. **Cmentarz parafii Bożego Ciała** - na jego pozostałości natknęli się poznańscy archeolodzy latem 2006 roku, podczas prac interwencyjnych prowadzonych na ul. Krakowskiej.
5. **Cmentarz parafii św. Jana Jerozolimskiego za Murami** - od XII w., zlikwidowany został na przełomie 1946 i 1947 roku.
6. **Cmentarz parafii św. Kazimierza** (kościół i klasztor oo. Reformatów na Śródce) – funkcjonował w XVII, XVIII wieku.
7. **Cmentarze parafii św. Marcina** – pierwszy przy kościele - pochówki odbywały się do 1793 roku, ostatecznie został zlikwidowany dopiero w 1856 roku. Kolejny przy ul. Towarowej, Składowej założony został na początku XIX wieku. W jego środkowej części usytuowana była nekropolia grekokatolicka z 1857 roku, która dopiero od 1918 roku stała się własnością parafii świętomarcińskiej. Cmentarz ten przetrwał do II wojny światowej, kiedy został zniszczony przez Niemców. Trzeci cmentarz został oddany do użytku w 1886 roku na terenie znajdującym się w rejonie dawnej ul. Bukowskiej (dzisiaj ul. Grunwaldzkiej). Cmentarz ten, podobnie jak sąsiadujący z nim cmentarz parafii św. Marii Magdaleny, został zlikwidowany przez Niemców w latach 1939–1945, a po II wojnie światowej teren przejęły Międzynarodowe Targi Poznańskie.
8. **Cmentarz parafii św. Małgorzaty** - usytuowanie grobów datowanych już na XI i XII wiek ukazały prace archeologiczne prowadzone na Śródce. Przykościelny cmentarz istniał jeszcze w XIX wieku.
9. **Cmentarz parafii św. Marii Magdaleny** (tzw. farny) - istniał już w średniowieczu i usytuowany był w obrębie dzisiejszego placu Kolegiackiego. W 1. poł. XV wieku został przeniesiony poza mury miejskie – teren na Piaskach. Kolejny cmentarz tej parafii (istniejący do dziś) powstał na Wzgórzu św. Wojciecha (1808 r.). Zmarłych z parafii farniej chowano na nim aż do końca XIX wieku – do czasu gdy w latach 90. XIX wieku założono nowy cmentarz, sąsiadujący z cmentarzem parafii św. Marcina, który również został zlikwidowany przez Niemców podczas II wojny światowej.
10. **Cmentarz parafii św. Mikołaja** przy nieistniejącym dziś kościele kolegiackim - wzmiankowany już w 1146 roku, uległ rozbiórce za czasów pruskich ok. 1830 roku. Cmentarz przeznaczony był dla ludności zamieszkującej osady: Zagórze oraz Chwaliszewo.
11. **Cmentarz parafii św. Rocha** - powstał ok. 1620 roku. Do parafii św. Rocha przynależał

jeszcze jeden cmentarz – na Żegrzu, który powstał tuż przed wybuchem II wojny światowej, w maju 1939 roku, między ulicą Milczańską a Wiatraczną. Cmentarz zlikwidowano w 1973 roku, a szczątki przeniesiono na inne poznańskie cmentarze – głównie cmentarz miłostowski.

12. **Cmentarz parafii św. Sebastiana** - powstał przypuszczalnie pod koniec XVI lub na początku XVII wieku. Służył wyłącznie mieszkańcom Piotrowa.
13. **Cmentarz parafii św. Wojciecha** (tzw. młodszy lub winogradzki). Był to drugi, mniejszy cmentarz parafii św. Wojciecha, położony u zbiegu byłej ulicy Obornickiej i ul. Winogrady. Założony został w 1892 roku, kiedy parafia swym zasięgiem obejmowała również Bonin, Sołacz, Winiary oraz Jeżyce. Cmentarz został zlikwidowany w 1974 roku, a zmarłych ekshumowano.
14. **Cmentarz parafii Wszystkich Świętych** - był głównym cmentarzem miasta od pocz. XV wieku. Położony był wraz z kościołem pod tym samym wezwaniem przy obecnej ul. Wszystkich Świętych. Cmentarz wzmiankowany jest po raz pierwszy w księgach radzieckich w 1419 roku. Chowano na nim uboższą ludność Poznania.
15. **Cmentarz na Głownie** - do jakiej parafii należał i jakiego był wyznania nie udało się ustalić. Istniał jeszcze w końcu XIX wieku. Dziś w tym miejscu znajduje się wiadukt.
16. **Cmentarze przy ul. Krańcowej i Komandoria** – jeden z nich przynależny do parafii św. Jana oraz przyległy do niego cmentarz parafii św. Małgorzaty na Śródce a także Najświętszej Marii Panny i archikatedralny. Obecnie na terenach tych znajduje się m.in. Park Tysiąclecia.
17. **Cmentarz na Białej Górze** – w pobliżu obecnej ul. abpa. Walentego Dymka.

II. Cmentarze ewangelickie:

1. **Cmentarz parafii św. Krzyża** - powstał w XIX wieku. Jak wynika z map podzielony był na dwie części: jedna część umiejscowiona była przy dzisiejszej ul. Ratajczaka, Ogrodowej i Półwiejskiej, druga znajdowała się nieopodal - przy ul. Towarowej. Ta ostatnia zlikwidowana została w latach 1946–1948. Parafia posiadała jeszcze jeden cmentarz położony przy ulic Naramowickiej. Po II wojnie światowej cmentarz uległ daleko idącej degradacji. Obecnie, w tym miejscu znajduje się Park Kosynierów.
2. **Cmentarz parafii św. Łukasza** powstał w 1895 roku pomiędzy ulicami Grunwaldzką i Taborową. Po 1945 roku cmentarz został zamknięty dla pochówków, a w 1952 roku przekształcony w ówczesny Park Zwycięstwa, noszący obecnie nazwę Parku Gustawa Manitiusa.
3. **Cmentarz parafii św. Mateusza** - powstał po 1910 na Wildzie u zbiegu ówczesnych ulic: Rolna – Traugutta – Saperska. Istniał do 1950 r.

4. **Cmentarz parafii św. Pawła** - założony w 1865 roku w rejonie przedwojennych ulic: Ratajczaka, Topolowej, Stromej, Górnej Wildy oraz Wałów Władysława Warneńczyka. Cmentarz działał do 1904 roku. (dziś Park Izabeli i Jarogniewa Drwęskich).

W 1895 roku powstał drugi cmentarz należący do tej parafii, tuż obok cmentarza św. Łukasza u zbiegu dzisiejszych ulic Grunwaldzkiej i Reymonta, sięgając do okolic ul. Taborowej i Obozowej. Po wojnie cmentarz został zlikwidowany i przekształcony w park. Na jego terenie zachowała się dawna neogotycka kaplica cmentarna, wzniesiona w 1896 roku.

5. **Cmentarz parafii św. Piotra** - położony był między dzisiejszymi ulicami Ogrodową i Ratajczaka oraz tyłami ul. Półwiejskiej i budynkiem Starego Browaru - niedaleko nieistniejącego dziś kościoła św. Piotra - u zbiegu dzisiejszych ulic Półwiejskiej i Krysiewicza. Powstał w 1831 roku. W roku następnym nastąpiła translokacja trumien wraz z pomnikami ze zlikwidowanego **cmentarza na Łysej Górze** (obecnie teren, na którym wzniesiono Pomnik Armii „Poznań”) użytkowanego aż do 1828 roku. Cmentarz zlikwidowano po II wojnie światowej. W 2003 roku, podczas prac archeologicznych przy budowie Starego Browaru u zbiegu ulic Kościuszki i Półwiejskiej odnaleziono ponad 200 grobów.
6. **Cmentarz ewangelicki na Górczynie** - założony został przed 1911 rokiem jako „Ew. Kirchengemeinde St. Lazarus”. Położony był przy Szosie Okrężnej (obecnie ul. Albańska). Obecnie w tym miejscu znajduje się Park Górczyński.
7. **Cmentarz ewangelicki na Junikowie** - założony pomiędzy 1906 a 1913 rokiem przez Komisję Kolonizacyjną Prus Zachodnich i Poznańskiego, u zbiegu dzisiejszych ulic Jawornickiej i Bełchatowskiej. Cmentarz zlikwidowany został najprawdopodobniej bez ekshumacji, w 1948 roku.

III. Cmentarze żydowskie:

Zorganizowana społeczność żydowska pojawiła się w Poznaniu przynajmniej w 2. połowie XIV wieku. Prawdopodobnie pierwszy cmentarz żydowski, wzmiankowany w 1438 roku, położony był nieopodal zabudowań kościoła dominikańskiego oraz przypuszczalnie tam usytuowanej synagogi żydowskiej - być może na tzw. Złotej Górze lub Żydowskiej Górze (obecnie zabudowany teren pomiędzy ulicami: Kramarską, Żydowską, Dominikańską, Szewską i Wielką). Nie wiadomo jak długo istniał w tym miejscu. Inny cmentarz żydowski założony został na tzw. Muszej Górze (w okolicy obecnej ul. 3 Maja, między pl. Wolności a pl. Cyryla Ratajskiego) - przypuszczalnie pod koniec XVII wieku lub na początku XVIII wieku. Cmentarz został zlikwidowany około 1804 lub 1805 roku. Następny cmentarz żydowski powstał w 1804 roku na podpoznańskim Łazarzu przy obecnej ul. Głogowskiej. Podczas II wojny światowej Niemcy doszczętnie zdemolowali i zniszczyli teren nekropolii. Macewy wykorzystano m.in. do utwardzania dróg i chodników. Po wojnie, zgodnie z decyzją ówczesnych władz, teren przekazano miastu, a cmentarz ostatecznie zlikwidowano. Na jego miejscu wybudowano pawilony Międzynarodowych Targów Poznańskich. Nieliczne

ocalałe macewy, zostały przewiezione na teren cmentarza komunalnego na Miłostowie.

IV. Inne

1. **Cmentarz Gminy Greckiej.** Dawny poznański cmentarz grekokatolicki założony w 1797 roku przez Konstantego Żupańskiego znajdował się na północ od wsi Wilda. W 1857 roku teren ten został gminie odebrany w zamian za tereny przy ul. Colomba (obecnie ul. Towarowej). Cmentarz został odkupiony przez parafię pw. Św. Marcina i połączony z sąsiadującym cmentarzem parafialnym. W umowie kupna parafia zobowiązała się do bezterminowego zachowania nienaruszalności grobów grekokatolickich, które to zobowiązanie dotrzymywała do czasów II wojny światowej.
2. **Cmentarz choleryczny** - znajdował się w części obecnego Cmentarza Zasłużonych Wielkopolan (polana u podnóża wzniesienia). W przeszłości w tym miejscu grzebano w zbiorowych mogiłach zmarłych wskutek epidemii cholery, które nawiedzały Poznań kilkakrotnie w latach 1831–1873.

Pyt.2. "Czy istnieje oficjalny i usystematyzowany spis wszystkich znanych miejsc w Poznaniu, gdzie znajdowały się nieistniejące obecnie cmentarze?"

Z informacji przekazanej przez Miejską Konserwator Zabytków wynika, że ścisłej ochronie konserwatorskiej podlegają następujące cmentarze wpisane indywidualnie do rejestru zabytków:

- Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan – A 181
- Cmentarz parafii Bożego Ciała przy ul. Bluszczowej – A 236
- Cmentarz jeżycki parafii Najśw. Serca Jezusa i św. Floriana przy ul. Nowina – A 237
- Cmentarz górczyński parafii MB Bolesnej przy ul. Ściegiennego – A 238
- Cmentarz przykościelny parafii św. Jakuba St. Apostoła w Głuszynie – A 234
- Cmentarz św. Jakuba St. Apostoła przy ul. Głuszyna w Głuszynie – A 235
- Cmentarze św. Trójcy i Zmartwychwstania Pańskiego parafii Zmartwychwstania Pańskiego przy ul. Samotnej – A 279
- Cmentarz przykościelny parafii św. Jana Jerozolimskiego przy ul. Świętojańskiej – 422/Wlkp/A
- Cmentarze: św. Wojciecha, garnizonowy i Bohaterów na terenie Cytadeli – A 6
- Cmentarze rodowe rodziny von Fresków (duży i mały) – A 407

Ponadto, Miejski Konserwator Zabytków prowadzi działania mające na celu rozpoznanie, a następnie opracowanie dokumentacji ewidencyjnej dla cmentarzy posiadających wartości historyczne i kompozycyjno-krajobrazowe.

W odniesieniu do nieistniejących obecnie cmentarzy została wykonana ewidencja w formie „karty

cmentarza” dla następujących nekropolii:

- Cmentarz ewangelicki przy ul. Poligonowej w Morasku,
- Cmentarz ewangelicki przy ul. Pochylej,
- Cmentarz ewangelicki przy ul. Sztormowej w Kiekrzu,
- Cmentarz ewangelicki św. Mateusza przy ul. Traugutta,
- Cmentarz rzymsko-katolicki św. Marii Magdaleny przy ul. Grunwaldzkiej,
- Cmentarz rzymsko-katolicki św. Marcina przy ul. Bukowskiej,
- Cmentarz rzymsko-katolicki św. Wojciecha przy ul. Księcia Mieszka I,
- Cmentarz rzymsko-katolicki przy ul. Leśnej,
- Cmentarz rzymsko-katolicki św. Jana Jerozolimskiego przy ul. Świętojańskiej,
- W bieżącym roku została zlecona karta cmentarza dla nieistniejącego cmentarza ewangelickiego przy ul. Chojnickiej w Kiekrzu.

W zbiorze dokumentacji znajduje się także opracowanie z 1999 r. pt. „Założenia cmentarne miasta Poznania. Rzeźba sepulkralna”, które zawiera również wiadomości o nieistniejących nekropoliach, zarówno rzymsko-katolickich (m.in. św. Marcina przy ul. Towarowej i Bukowskiej, farny (tzw. nowy) przy ul. Grunwaldzkiej, św. Wojciecha przy ul. Obornickiej, św. Jana Jerozolimskiego przy ul. Świętojańskiej, św. Rocha przy ul. Wiatracznej), jak i cmentarzy innych wyznań, tj. ewangelickich (np. św. Krzyża przy ul. Ks. Józefa, ul. Ogrodowej, ul. Towarowej i ul. Naramowickiej, św. Łazarza przy ul. Albańskiej, św. Mateusza, przy ul. Traugutta, św. Pawła przy ul. Topolowej, św. Pawła i Łukasza przy ul. Grunwaldzkiej i na Morasku) oraz żydowskich (przy pl. Wolności i przy ul. Głogowskiej). Ponadto wśród ewidencji parkowej posiadamy opracowania dla parków, które powstały na miejscu dawnych cmentarzy ewangelickich (np. Park im. K. Marcinkowskiego, Park im. I i J. Drwęskich, Park im. J. Dąbrowskiego, Park Górczyński, Park im. G. Manitusa)

Pyt.3. "Czy i w jaki sposób w miejscach gdzie znajdowały się nieistniejące obecnie cmentarze, upamiętnione są te cmentarze (na przykład tablica pamiątkowa, lapidarium, głaz pamiątkowy, obelisk pamiątkowy, tabliczka w ramach systemu informacji miejskiej)?"

Na podwórzu przy ul. Głogowskiej 26 a zostały ustawione stylizowane kamienne tablice, które upamiętniają istniejący w tym miejscu w XIX w. cmentarz żydowski.

Ponadto, informacje na temat dawnych miejsc pochówku można znaleźć w Systemie Informacji Przestrzennej Miasta Poznania pod adresem <http://sip.geopoz.pl/> w grupie warstw "Osiedla, obszary, ulice" → "Warstwy wczytywane na terenie całego miasta" → "Cmentarze zamknięte". Powstały one na podstawie planów Poznania z początku XX wieku i są niepełne.

Pyt.4. "Czy byłoby możliwe, w jaki sposób byłoby możliwe i w jakim czasie byłoby możliwe podjęcie całościowych i spójnych działań mających na celu upamiętnienie nieistniejących

obecnie cmentarzy w Poznaniu, co byłoby wyrazem szacunku wobec dawnych mieszkańców Poznania, niezależnie od narodowości, wyznania, czy statusu społecznego, a także wyrazem pamięci o wielokulturowej i wielonarodowościowej przeszłości i dziedzictwie Poznania?"

Ze względu na złożoność problematyki i różnorodność miejsc, w których znajdowały się cmentarze trudno na dzień dzisiejszy wskazać formę upamiętnienia dawnych miejsc pochówku. W tym celu zasadne byłoby powołanie zespołu zadaniowego z udziałem m.in. Plastyka Miejskiego oraz ekspertów spoza urzędu, który wypracowałby formę wizualną oraz wskazał miejsca, bądź miejsce, upamiętniające dawnych mieszkańców Poznania spoczywających na zlikwidowanych cmentarzach.

Z wyrazami szacunku

Z up. PREZYDENTA MIASTA

Mariusz Wisniewski
Z-CA PREZYDENTA MIASTA POZNANIA

Do wiadomości:

Przewodniczący Rady Miasta

